

HISTÒRIES DE L'HAVANA A LA VILAFRANCA DEL PENEDÈS DELS SEGLES XVIII-XIX

RESUM

Tot i que el terme d'americano indià és prou conegut a les nostres contrades marineres del Penedès i a moltes altres poblacions costaneres de Catalunya, com ara Sitges i Vilanova i la Geltrú (aquesta darrera rep, fins i tot, el sobrenom de l'Havana xica durant el segle XIX), la veritat és que a casa nostra, quan es parla dels indians, es fa referència a un o dos personatges de renom i prou.¹ La figura de l'indià ha estat gairebé sempre associada a personatges que van emigrar, principalment a l'illa de Cuba, i que, al cap d'uns quants anys, van tornar immensament rics i es convertiren en reconeguts industrials, mecenes de les arts i de la cultura en general, benefactors de les poblacions d'on eren fills..., tot i les ombres que en alguns casos amagaven l'origen dels seus diners.

ABSTRACT

Although the term americano or indiano is well known in several coastal towns in Catalonia, such, in our Penedès region, Sitges and Vilanova (the latter even received the nickname of "little Havana" in the nineteenth century), the truth is that in our country, when people speak of the indianos, they generally refer to one or two of them, famous enough. The figure of the indiano was almost always associated with people who emigrated, mainly to the island of Cuba, and, after a few years, became immensely rich and renowned industrialists, sponsors of the arts and culture or philanthropists of the towns where they were born, even if, in some cases, the shadows hide the origin of their money.

Malauradament, i malgrat que les històries més conegudes dels indians que van marxar a Cuba segueixen aquest estereotip, la veritat és que existeixen moltes més històries personals molt allunyades d'aquesta idíl·lica definició de l'indià. D'altra banda, també cal esmentar que, en la majoria d'ocasions, quan es parla dels indians, no es fa sobre les condicions socioeconòmiques que existien a l'illa de Cuba, que ajudarien a comprendre en gran manera el paradigma d'aquests personatges que han estat un emmirallament social com a exemple de l'èxit empresarial i social. En aquest article, intentarem explicar breument la història socioeconòmica de Cuba –dels interessos econòmics del Govern espanyol i dels estaments socials benestants de la metròpoli, dels de la

¹ Certament, la quantitat de vilanovins i sitgetans que van marxar a fer les Amèriques és prou més elevada que la de vilatans. Les fitxes de l'Arxiu dels Moviments Migratoris Iberoamericans del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports que fan referència als naturals de Vilanova i la Geltrú, que són un total de 500, de Sitges unes 434 i de Vilafranca del Penedès un total de 38.

resta de persones, dels ingenis, de l'economia especulativa del sucre...– i les raons per què alguns vilafranquins van anar a “fer les Amèriques”. Tot això dóna a entendre les grans diferències que existien entre els emigrants que van anar a Cuba amb fortuna pròpia i els que van anar-hi a fer fortuna.

El port de l'Havana cap a la meitat del segle XIX.

LA XARXA DE MUNICIPIS INDIANS

La conjunció en el temps d'un major coneixement de tot aquest llegat patrimonial indià dispers per diferents poblacions catalanes costaneres, juntament amb l'existència cada cop més gran d'una demanda turística de qualitat i l'augment de l'oferta cultural municipal, van permetre que l'any 2004, des de la Regidoria de Cultura de la població gironina de Begur, es llancés la idea de crear una associació cultural sense ànim de lucre. El 2008 aquesta associació fou constituïda per diferents municipis amb un passat indià, amb la finalitat d'investigar, identificar i difondre el patrimoni material i immaterial dels indians a Catalunya i, alhora, desenvolupar projectes comuns (rutes, fires...) orientats a la recuperació, la conservació i la difusió d'aquest llegat històric. A hores d'ara aquesta xarxa està formada pels municipis d'Arenys de Mar, Begur, Blanes, Calonge, Lloret de Mar, Palafrugell, Sant Andreu-Barcelona, Sant Pere de Ribes i Torredembarra.

Aquest llegat social i cultural ha estat força estudiat, alhora que té força mostres conservades fins als nostres dies, i tot i que també és molt important a Sitges i a Vilanova i la Geltrú, a casa nostra, si bé també hi havia indians i encara es troben mostres prou vives dels fruits de la seva aventura americana, la veritat és que ha estat poc estudiat el fenomen des del punt de vista socioeconòmic. La recent inauguració del Museu del Mar de Vilanova i la Geltrú i la propera inauguració d'un museu de temàtica similar a Sitges han de ser un al·licient per al nostre territori per recordar també els nostres antecedents indians. Si els indians de Sitges van portar l'art i la cultura al seu municipi i els de Vilanova i la Geltrú van impulsar-hi la indústria, a casa nostra podem afirmar que van estar lligats al comerç del vi, i per tant seria prou bo que el Museu de les Cultures del Vi de Catalunya –Vinseum– els recordés.

CUBA DES DE FINALS DEL XVIII FINS A LA PRIMERA MEITAT DEL XIX

Tot i les restriccions que patien els vaixells catalans de comerciar amb Amèrica –a causa de les limitacions existents per als súbdits de la Corona d'Aragó al testament d'Isabel la Catòlica–, la presència de vaixells catalans no fou infreqüent en les relacions amb Amèrica. Tal com esmenten els estudiosos, podem dir que fou a partir del 1740 que començà a existir una relació comercial directa entre Catalunya i Amèrica. L'any 1756 es creà la Reial Companyia de Comerç de Barcelona, fet que marca oficialment el punt de sortida del comerç atlàntic per als catalans. Ja en aquesta primera etapa trobem un vilafranquí formant part de la colònia mercantil que es trobava a Cadis per comerciar amb Amèrica: Antoni Ventura Ginestar,² matriculat a Cadis amb data de 7 de novembre del 1746 i que, segons consta, va carregar diferents mercaderies cap a les Índies. Igualment, sabem que, pels volts del 1748, el fabricant vilatà Josep Nin es va interessar per uns gèneres enviats a la població de Veracruz per part del comercial Francesc de Clota.³

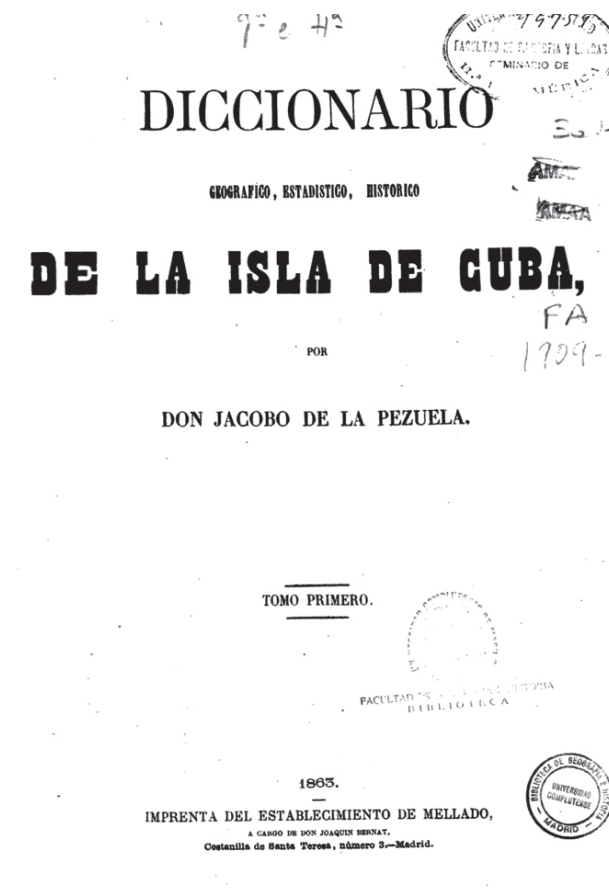
A mitjans del segle XVIII⁴ l'economia de Cuba es fonamentava principalment en la ramaderia i l'agricultura de subsistència, a banda d'unes certes explotacions de canya de sucre i tabac: durant el quinquenni del 1760-1764 es van exportar 5.300 tones de sucre i 640 tones de tabac en branca. També existia una important indústria naviliera a les drassanes del port de l'Havana, on es construïen els vaixells per a la marina de guerra –entre els anys 1724 i 1740 s'hi van construir 23 vaixells–, amb arribada constant de diners des de Nova Espanya per a la seva construcció.

Després de la Guerra dels Set Anys –l'Havana va estar en mans angleses durant quasi un any–, les coses van canviar molt a l'illa de Cuba, on s'esdevingueren grans canvis socioeconòmics –anomenats reformes borbòniques– en detriment d'una elit social havanera completament arruïnada o endeutada i, per contra, a favor de la metròpoli. Per una banda, es van reforçar molt les fortificacions; les drassanes van començar altra vegada a construir vaixells –entre el 1765 i el 1789 s'hi van avarar uns 62 vaixells, cinc dels quals estaven artillats amb més de cent canons–, gràcies al fet que l'Havana s'havia convertit en el port únic de la intendència de la marina per a tot Amèrica. Es va instaurar el lliure comerç als seus ports; es va alliberar la terra per a aquells que establissin noves explotacions; es van eliminar aranzels per a les importacions de béns; es va obrir la porta a la immigració estrangera; es van anul·lar temporalment alguns impostos; s'autoritza l'entrada de capital forà; es va permetre el comerç d'esclaus per dotar de mà d'obra les futures explotacions; i es van establir aranzels per recuperar una part de les rendes generades i disminuir així els costos que comportava el sosteniment militar i portuari de Cuba pel fet que s'havia reduït en gran manera el capital que provenia de Mèxic: l'anomenat *Situado*.

2 Aquesta dada, ens la dona MARTÍNEZ SHAW, CARLOS al seu magnífic estudi *Cataluña en la carrera de Indias*, 1981, d'Editorial Crítica, pàg. 107.

3 Ídem, pàg. 207, com a nota de pàgina.

4 Per aprofundir aquest tema podeu llegir: "Reformas coloniales, economía y especialización productiva en Puerto Rico y Cuba, 1760-1850" de SANTAMARÍA GARCÍA, ANTONIO, a *Revista de Indias*, 2005, vol. LXV, núm. 235, pàgs. 709-728. Pel que fa a un tema prou desconegut del potencial navilier de l'Havana i de la quantitat de diners que es movien al voltant de la construcció i el manteniment de les flotes de guerra espanyoles al Carib i que revertien a la ciutat i a l'illa, podeu llegir els magnífics treballs "La Habana y su astillero" de MARTÍNEZ RUÍZ, ENRIQUE, 2014, dins de <http://www.mecd.gob.es/fragatamercedes/>, o l'article "El astillero de La Habana y Trafalgar" d'J. KUETHE, ALLAN i SERRANO, JOSÉ MANUEL publicat a *Revista de Indias*, 2007, vol. LXVII, núm. 241, pàgs. 763-776.

Tot i la prohibició de la tinença d'esclaus des de feia uns quants anys, és curiós que en aquest llibre editat l'any 1863 s'esmenten els "ingenios" existents a les diferents demarcacions de l'illa de Cuba esmentant el nombre d'esclaus que hi ha, alhora que els existents en altres tipus d'explotacions agropecuàries.

Tots aquests canvis van propiciar que Cuba es convertís en una nova possibilitat econòmica per a la metròpoli, tant per als que ja tenien diners com per als que només podien aportar els seus braços com a força de treball. D'altra banda, cal tenir present que l'Havana era una ciutat que, des de l'any 1728, tenia la seva pròpia universitat, la Real y Pontificia Universidad de San Jerónimo; que l'any 1764 aparegueren les dues primeres capçaleres de premsa de la ciutat *La gaceta* i *El pensador*, i també hi existien institucions típicament metropolitanes com el Tribunal de Comptes, el Protomedicat, Correus...

Durant els següents decennis Cuba es va especialitzar en el conreu de la canya de sucre, aprofitant la pujada de preus a escala mundial, i passà d'una producció de 5.300 tones del quinquenni 1760-1764 a les quasi 100.000 del quinquenni 1830-1834. Del 1790 al 1857 foren uns anys en què les explotacions de canya de sucre es van multiplicar i expandir en extensió –els anomenats ingenis: l'any 1759 n'hi havia 88 de censats, mentre que l'any 1792 s'arribà a 272. Aquest increment es degué al manteniment del preu a causa de l'esfondrament de les altres Antilles; a l'increment del nombre d'esclaus, l'any 1774 n'hi havia uns 44.333 i l'any 1841 s'arribà al punt àlgid de 436.495; al fet que els beneficis per als productors fossin escandalosament alts sense que revertissin en el territori; a l'increment de la demanda interna en forma de serveis, petits comerços... Foren uns anys en què l'illa va ser una gran receptora de capital, però s'aplicava una política

completament colonialista, a expenses del benefici de la metròpoli, aplicant-se els nous avenços tecnològics solament per incrementar els guanys dels productors de sucre: la màquina de vapor es va aplicar per primer cop a un enginyer per tal d'incrementar la producció i reduir costos l'any 1796 –molt abans que a la metròpoli, on la primera s'instal·là l'any 1832 a la fàbrica tèxtil Bonaplata de Barcelona– o fins i tot el ferrocarril –la primera línia de ferrocarril va començar a funcionar a Cuba l'any 1837, també uns quants anys abans que el primer tren de la metròpoli que fou construït l'any 1848 entre Barcelona i Mataró.⁵

Tanmateix, a partir de finals de la dècada dels anys cinquanta del segle XIX, la rendibilitat de les explotacions va començar a caure a causa de l'expansió del sucre de remolatxa europeu. Aquesta depressió productiva, juntament amb l'inici dels moviments revolucionaris i independentistes –Guerra dels Deu Anys, 1868-1878– contra la metròpoli, van començar a ajudar a liquidar els ingenis que tenien molts espanyols i a repatriar els diners cap a la metròpoli.

ELS NEGRERS I CUBA

Quan es parla de Cuba, el tema dels negrers associats a la seva història és prou recurrent, negrers que, malauradament, s'identificaven amb els indians. Prou cert és que alguns dels indians naturals de Catalunya més coneguts van ser considerats negrers, com el polifacètic Josep Xifré Casas (1777-1856), el vilanoví Salvador Samà Martí, també conegut com a marquès de Marianao (1797-1866), Joan Güell Ferrer (1800-1872), iniciador de la saga dels Güell, i consogre del càntabre establert a Catalunya Antoni López López, marquès de Comilles... De fet, fins i tot el capità general de l'illa, Miguel Tacón Rosique (1834-1838), es va enriquir amb el tràfic d'esclaus. Tanmateix, l'afer de l'esclavisme és prou més complex i associat totalment a la cobdícia humana i al colonialisme. Els esclaus representaven un cost productiu amb una certa caducitat que s'havia d'amortitzar. El llibre de Gustau Nerín *Traficants d'ànimes. Els negrers espanyols a l'Àfrica* ens explica de manera prou detallada la quantitat d'espanyols i catalans que es van veure involucrats en aquest negoci –a banda de molts altres individus d'altres nacionalitats–, i parla de les xarxes existents a la mateixa costa africana, comandades pels caps regionals, que abastien d'esclaus els esclavistes a canvi de béns produïts a Europa –principalment anglesos– que aquests els portaven, que tenien a la zona establiments negrers permanents per emmagatzemar-hi la càrrega que després els vaixells s'emportaven cap a Cuba, Brasil, Jamaica, Haití..., països que eren, alhora, destí final o bé lloc de redistribució. De fet, quasi que podem afirmar que tots els que van tenir algun negoci agropecuari a Cuba van tenir esclaus que feien les feines pesades, i, molt possiblement, van tenir també negocis de carretejar matèries pesades.

Un estudi més a fons de l'esclavisme i de l'abolicionisme ens mostra la gran hipocresia humana o la gran capacitat humana de mirar cap a un altre costat quan de diners –de poder o de benestar d'uns pocs, en definitiva– es tracta. Si partim de la premissa que l'esclavisme és tan antic com la humanitat i que és un negoci prou rendible un cop establerta l'oferta (productor d'esclaus) i la demanda (intermediari i consumidor del bé o negrer), entendrem que, entre el 1751 i el 1775, s'introduïssin quasi dos milions d'esclaus a les colònies caribenyes europees pertanyents a Anglaterra, França, Dinamarca, Holanda... És a partir de principis del segle XVIII, coincidint amb el creixement de la indústria del sucre a Cuba i la necessitat d'una mà d'obra especialitzada en els processos preindustrials, que Anglaterra (l'any 1807) va decretar la prohibició de transportar

5 El Consejo Superior de Investigaciones Científicas té una col·lecció, sota el nom de "Colección Tierra Nueva e Cielo Nuevo", en la qual s'han publicat nombrosos títols de treballs de recerca prou interessants, que ofereixen dades que mostren la fabulosa dinàmica de l'economia de l'illa des de finals del segle XVIII fins a mitjans del XIX.

esclaus a Amèrica, pressionant tots els estats d'Europa i Amèrica per aconseguir una ràpida abolició del tràfic d'esclaus, i, òbviament, elevar els costos de les produccions dels altres països. La poderosa flota anglesa es va convertir en la vigilant de les zones de proveïment dels vaixells negres. Era, però, prou curiós que aquesta prohibició a vegades fos establerta al nord de l'Equador –Espanya va signar aquest tipus de prohibició del tràfic de negres l'any 1817–, amb la qual cosa l'esclavisme durant força anys estigué prohibit, però, alhora, també estava permès si la procedència dels esclaus era d'una zona autoritzada.

A Espanya, els esclavistes (que defensaven per sobre de tot l'annexió de les colònies a la metròpoli, per la qual cosa podem dir que eren espanyolistes) i els abolicionistes van marcar dues postures prou clares d'interessos, i, fins i tot, alguns historiadors han comentat que els primers van aconseguir constituir-se com un *lobby* de força i provocar canvis polítics al Govern espanyol durant la segona meitat del segle XIX. A casa nostra aquestes posicions antagòniques van portar a situacions prou curioses, com per exemple que Pau Milà Fontanals signés el manifest de la Lliga barcelonesa, d'ideals prou semblats a la Liga Nacional de Madrid, que es declarava clarament antiabolicionista, i que Eduard Vidal Valenciano pronunciés un parlament en una manifestació proabolicionista (desembre del 1872).⁶

CUBA, LA TERRA PROMESA

La desfeta de l'imperi colonial a Amèrica i les penúries econòmiques de la metròpoli després de la Guerra del Francès van abocar molts espanyols establerts a les colònies i a la metròpoli a migrar cap a l'illa de Cuba. Així, l'any 1859 la comunitat d'espanyols residents a l'illa era aproximadament de 80.000 persones, amb una comunitat catalana que arribava a les 8.703 persones. Tot i que les circumstàncies socioeconòmiques a l'illa anaven empitjorant amb el pas del temps, entre els anys 1868 i 1880 van arribar a Cuba un total de 163.176 immigrants civils procedents de la metròpoli, a banda dels 204.579 militars que van arribar-hi entre el 1868 i el 1879. La colònia catalana era tan important i organitzada que fins i tot a partir de l'any 1840 hi funcionava una Societat de Beneficència de Naturals de Catalunya.

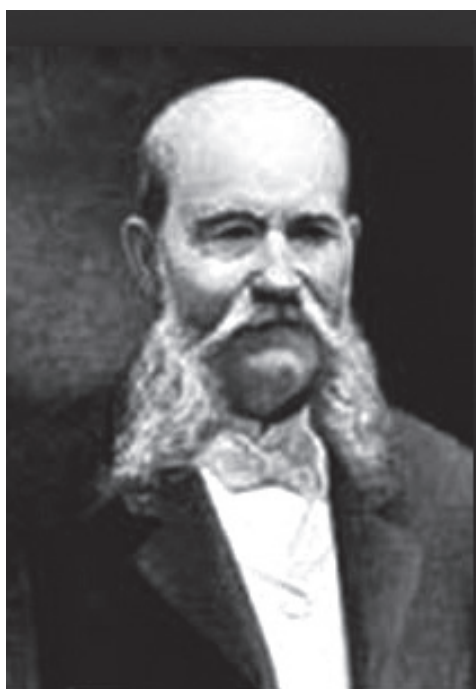
Malgrat tot el que hem esmentat i l'existència d'una nombrosa llista de cognoms catalans associats als negocis a l'Havana, fills de diferents poblacions costaneres, la veritat és que quasi no hi ha dades –tot i l'existència d'algunes restes patrimonials com a testimoni directe de la seva activitat comercial o el seu benestar econòmic– sobre els vilatans que en aquells anys van anar a Cuba i a altres indrets de les Índies, per la qual cosa en més d'una ocasió s'afirma que a casa nostra no hi va haver indians o *americanos*.

Les poques dades existents, i més conegudes pel que fa a *americanos* vilatans,⁷ fan referència a:

6 "La burgesia catalana i l'esclavitud colonial: modes de producció i pràctica política", de MALUQUER DE MOTES, JORDI, a *Recerques: Història, Economia i Cultura*, 1976, núm. 6, en concret a les pàgs. 119 i 121. També podeu llegir "Cataluña y el colonialismo español (1868-1899)", de RODRIGIO Y ALHARILLA, MARTÍN, dins d'*Estado y periferias en la España del siglo XIX. Nuevos enfoques*, 2009, pàgs. 315-356. Aquest autor té un grapat de treballs on parla dels catalans i de Cuba. Entre els seus treballs més destacats no podem oblidar el llibre *Indians a Catalunya: capitals cubans en l'economia catalana*, 2007, de la Fundació Noguera. No podem deixar d'esmentar també com a referència el treball *L'aventura ultramarina de la gent de Vilanova i la Geltrú i la nissaga dels Samà* de VIRELLA BLODA, ALBERT, 1990, Museu de Vilafranca.

7 L'estudi més seriós en aquest aspecte és "D'alguns *americanos* vilafranquins i els orígens de la Caixa d'Estalvis del Penedès", de SOLÉ BORDES, JOAN, publicat a *Del Penedès*, 2011, pàgs. 17-43. També hem d'esmentar el treball "El Penedès. Notes crítiques sobre les vicissituds de l'agricultura, indústria i comerç durant el segle XIX deduint-ne els medis per lograr llur foment i desenrotllor", de MARTORELL PAÑELLAS, ANTONI, dins *EL Penedès al segle XIX*, 2010, Institut d'Estudis Penedesencs. Edició a cura de Joan Solé Bordes.

- **Jaume Torres Vendrell (1843-1904)**, que va marxar a Cuba el 1860, amb 18 anys, i que en va tornar el 1870 amb una petita fortuna –gràcies a l'esforç d'estalviar i al negoci del petroli i la comercialització de vins– de 40.000 duros, amb la qual va fundar, juntament amb el seu germà Miquel Torres Vendrell (1832-1910), l'empresa "Torres y Compañía".

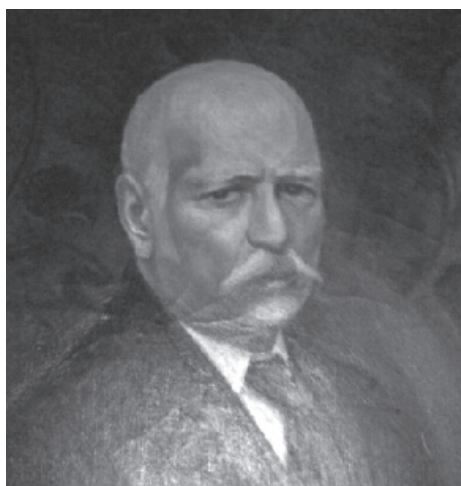
Jaume Torres Vendrell (1843-1904).

- Els elaboradors **Fèlix Via Ràfols i Josep Raurell**, que van acreditar també l'any 1860 la marca "Via y Raurell" de vins, a la vegada que aquesta era comercialitzada a l'illa per la casa "Torres & Raurell".
- La nissaga familiar dels Jané iniciada per l'**Antoni Jané Roig**, el qual, juntament amb el seu soci **Rafael Mañé**, que vivia a l'Havana, van instal·lar a l'esmentada població, pels volts de l'any 1868, la raó social "Mañé y Jané", negoci que va trobar continuador en el seu actiu fill primogènit **Antoni Jané Formosa**, que també va establir a l'Havana la societat mercantil "Jané, Pasqual y Cía.", que es dedicava a l'exportació de sucre, i que fou fins i tot propietari de dos ingenis –"San Joaquín" i "Nombre de Dios"–, malgrat que mantenia la seva residència sempre a Vilafranca, on, a banda de la seva activitat de productor vitivinícola, també feia de prestador, amb la qual cosa aconseguí un important patrimoni al Penedès.⁸ A hores d'ara alguns dels seus descendents són els propietaris dels vins J. Miquel Jané.

⁸ La biografia d'Antoni Jané Formosa i de la seva família ha estat extensament estudiada per l'historiador vilatà Josep Bosch, que ens ha facilitat nombroses dades. Es va casar amb la seva cosina Josefa Pasqual Formosa, natural de Sant Quintí de Mediona. De les seves diverses propietats ens consta la casa existent al carrer del General Prim, núm. 15; el magnífic panteó familiar situat al segon recinte del cementiri de Vilafranca encarregat per la seva vídua l'any 1923, construït sota la direcció de l'arquitecte Santiago Güell; la casa anomenada Vil·la Formosa Jané, construïda l'any 1902 a peu de carretera a l'Avellà, d'estil eclèctic, així com diverses finques a diferents termes municipals de l'Alt Penedès.

Imatge d'un ingenio.

Antoni Jané Formosa.

Publicitat comercial d'Antoni Jané Formosa, pels volts de 1888.

- Marcel·lí Jané Formosa, que seguí els passos del seu germà Antoni, però instal·lant-se a l'Havana, on establí la firma social “Jané, Bosch y Compañía” en associar-se amb Ròmul Bosch Alsina, alhora que es convertí en un reconegut navilier barceloní de finals del segle XIX i principis del XX, que era propietari de fins a onze vaixells.

- També està documentat de manera indirecta que Magí Via Blanch, conegut amb el nom de “Figarot” (1800-?), i Pau Via Oliveras (1830-1900) havien estat a les Amèriques i que hi havien fet fortuna.

No obstant això, foren uns quants més els vilatans que van anar a fer les Amèriques, segons consta a les fitxes –licències d'embarcament que s'havien de presentar– dels Moviments Migratoris Iberoamericans que es troben a l'arxiu del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports.

COM ES FEIA L'ACTIVITAT MERCANTIL?

Des del punt de vista jurídic, l'activitat de l'illa estava sota l'administració colonial, que al seu torn depenia en primera instància del capità general. La constitució de societats mercantils, tant comercials com industrials, es feia davant d'un notari que registrava en l'escriptura la data de constitució i les dades principals –nom del titular o dels socis, capital, tipus de negoci, anys de durada, manera de liquidar el negoci...–, moment a partir del qual ja eren operatives.

Quan una persona tenia prou capital per endegar el seu propi negoci, creava una societat mercantil i l'inversor assumia a títol personal els riscos comercials i financers alhora que també fruïa dels beneficis. Tanmateix, aquesta fórmula era la més infreqüent, ja que la majoria de comercials i industrials no posseïen el capital suficient i preferien participar en una societat mercantil, que podia adoptar la fórmula de col·lectiva regular, comanditària simple o anònima (per a societats amb una gran inversió de capital). La comanditària era la fórmula preferida, en què els socis comanditaris tenien una responsabilitat limitada sobre el capital aportat a la societat i només hi podien intervenir al final de l'any, quan es feia el balanç econòmic. Aquest tipus de societat permetia l'entrada i sortida de socis de manera continuada. Quan la societat guanyava prou diners, els socis podien decidir si volien recollir els beneficis i marxar. La inestabilitat social de Cuba i la davallada de la rendibilitat dels negocis a partir de la dècada dels anys 1860-1870 va possibilitar que molts socis de les societats mercantils comanditàries venguessin, traspassessin, trametessin les seves posicions a nouvinguts i tornessin a la seva terra nadiua. A partir de l'any 1886 es va crear un registre mercantil provincial a l'illa.⁹

ELS ALTRES INDIANS

En aquest article només fem referència als vilatans que van anar a Cuba, que fou el destí majoritari a ultramar, fins a finals del segle XIX, segons consta a la seva llicència d'embarcament:¹⁰

- **Josep Antoni Baltà Tarrada:** fill de Josep Baltà i de Teresa Tarrada. Natural de Vilafranca, però veí de Barcelona. Solter. Va embarcar l'any 1828. La finalitat del viatge era associar-se a la casa de comerç de Josep Verdaguer.
- **Pere Pau Barber Alcover:** fill de Francesc Barber i de Francesca Alcover. Solter. Va embarcar l'any 1833 a causa de temes comercials pendants.
- **Manuel Casamunt Blanch:** fill de Gabriel Casamunt i de Felisa Blanch. Solter. Va embarcar l'any 1829. La finalitat del viatge era associar-se amb el comerciant Antoni Font, que l'havia

9 Sobre aquest aspecte, podeu llegir l'article "Sociedades mercantiles catalanas en Santiago de Cuba en el período de 1864 a 1890", de GONGORA BLANCO, YULIET, a *Revista Caribeña de Ciencias Sociales*, 2013.

10 Segons les fitxes existents a l'Arxiu dels Moviments Migratoris Iberoamericans del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports, de les 38 entrades dels naturals de Vilafranca que van anar a fer les Amèriques, 24 tenien Cuba com a destí.

reclamat.

- **Manuel Estalella Urgellès:** fill d'Antoni Estalella i d'Úrsula Urgellès. Casat amb Josefa Estalella Carbonell. Veí de Sitges però natural de Vilafranca del Penedès, de professió pastisser. Va embarcar l'any 1818 amb la finalitat de substituir Francesc Masó Bori al seu comerç.
- **Ramon Janer Estalella:** fill de Fèlix Janer i de Raimunda Estalella. Va embarcar l'any 1819. Va ser cridat per Joan Sariol Fabré per ajudar-lo en el comerç que aquest darrer tenia.
- **Fèlix Mayner Ferré:** fill de Francesc Mayner i d'Emmanuela Ferré. Solter. Va embarcar l'any 1829 per anar a ajudar el seu pare, que tenia casa i comerç a la població de Bayano.
- **Francesc Mayner Llopart:** fill de Francesc Mayner i de Francesca Llopart. Embarcà l'any 1828 pel fet que havia estat cridat pel seu germà Josep Mayner per ajudar-lo en el comerç que ja tenia establert a la població de Bayano. Pare de Fèlix Mayner Ferré.
- **Josep Mayner Llopart:** germà de Francesc Mayner Llopart. Casat amb Lluïsa Mayner Ros. Veí de Sitges. Embarcà l'any 1832 per tal d'anar a Bayano a fer-se càrrec *“de algunos caudales, resultado de una partida de géneros, que en su último viaje dejó allí, y aclarar al mismo tiempo varios asuntos [...]”*. D'acord amb la llicència d'embarcament del seu germà, devia haver embarcat en alguna altra ocasió, abans del 1828.
- **Josep Miret Güell:** fill de Marià Miret i de Maria Francesca Güell. Va embarcar l'any 1803. Solter. El motiu del viatge fou anar a ajudar el seu cosí Pere Montaner, que hi tenia botiga de comerç. A l'expedient trobem la carta de Pere Montaner que demana que el seu cosí Josep Miret vagi a ajudar-lo al seu negoci.
- **Joaquim Olivella Sala:** fill de Fèlix Olivella i de Maria Antònia Sala. Es va embarcar per primer cop l'any 1813, amb 14 anys, amb motiu d'anar a buscar uns *“caudales”* que pertanyien a la seva germana Mariana Olivella Sala, vídua de *“Pablo Soler, cirujano y ayudante consultor que fue de la Armada Nacional.”* L'any 1816 va tornar a embarcar, i l'any 1824, amb 26 anys, realitzà un tercer i darrer embarcament amb motiu d'estar amb el seu germà i després marxar a Amèrica.
- **Manuel Olivella Sala:** embarcà l'any 1816, juntament amb el seu germà Joaquim Olivella.
- **Antoni Possas Valtà:** fill de Joan Pau Possas i de Maria Rosa Valtà. De 39 anys, casat amb Maria Dolors Possas Rafecas. Veí de Vilanova i la Geltrú. Va embarcar l'any 1824 per anar al comerç que tenia establert Francesc Olivella.
- **Pau Terrada Font:** fill de Pau Terrada, de professió pagès, i de Rosa Font. Embarcà l'any 1828 amb motiu d'anar a recollir uns cabals del negoci que tenia el seu pare. A partir d'aquestes dades sabem que el seu germà fou Pere Terrada Font (1803-1851), prestigiós metge vilatà que estudià a París i que tenia un important patrimoni immobiliari a Barcelona. Molt possiblement gràcies al negoci a l'Havana del seu pare Pau Terrada, la disposició econòmica de la família va permetre aquestes elevades despeses en la realització dels seus estudis de medicina, alhora que podem entendre la seva benestant posició i l'origen dinari dels béns immobles que posseïa.
- **Bonaventura Urgellès Rovira:** fill de Josep Antoni Urgellès i de Victòria Rovira. Solter. Va embarcar l'any 1831 amb motiu de resoldre temes que *“en aquella tiene pendientes, procedentes de su comercio”*. El seu germà fou Joan Fèlix Urgellès Rovira (1800-1875), prestigiós comerciant de productes químics a Vilafranca i Barcelona.

- **Manuel Viñals Devesa:** fill d'Antoni Viñals Ricarts i de Josefa Devesa. Embarcà l'any 1819, reclamat per Joan Barceló Falgués perquè l'ajudés en el seu negoci.

També volem destacar, malgrat la possibilitat que no fos natural de Vilafranca del Penedès, l'existència d'una carta de Vicenç Solà, escrita el 10 d'abril del 1831, adreçada al seu oncle vilatà Lluís Freixes, escrita des de l'Havana,¹¹ reafirmant-nos aquesta troballa que foren segurament molts més els vilatans que van marxar a Cuba.

HA QUEDAT PATRIMONI INDIA A VILAFRANCA?

Òbviament, una de les maneres més didàctiques de seguir als nostres dies i al terme municipal o comarca el camí fet pels indians, si van tenir èxit, és a través del seu patrimoni immobiliari, de les obres socioculturals, de les restes comercials i fins i tot de les empreses, si encara estan actives.

Lamentablement, no ens consta l'existència d'un patrimoni immobiliari directe destacable que marqués el seu caràcter –sí, en canvi, de béns immobles ja no existents o dels construïts per fills, vídues o parents– d'aquells indians. Tot i així, sí que tenim prou viva l'obra d'alguns d'ells, com fou la de Jaume Torres Vendrell, indià exemplar al nostre territori per l'èxit que va tenir a Cuba i després per l'èxit de l'empresa que va fundar, que s'ha convertit en una insígnia empresarial pròpia del territori. A més del mèrit de la continuïtat familiar de l'empresa al propi territori i més enllà de l'Atlàntic. Un altre exemple de l'èxit indià vilatà podria ser el de Marcel·lí Jané Formosa, del qual queden imatges de la seva persona i d'alguns vaixells de la seva companyia naviliera –hi havia una fragata de tres pals que es deia “Marcelino Formosa”–, alguns dels quals estaven batejats amb els noms de membres de la seva família: tot un símbol d'orgull familiar prou característic dels indians d'èxit. Imatges prou eloqüents del seu esperit aventurer i del seu poder econòmic que marcaren tota una època.

MARCEL·LÍ JANÉ FORMOSA (1849-1912?), UN INDIA PER RECORDAR

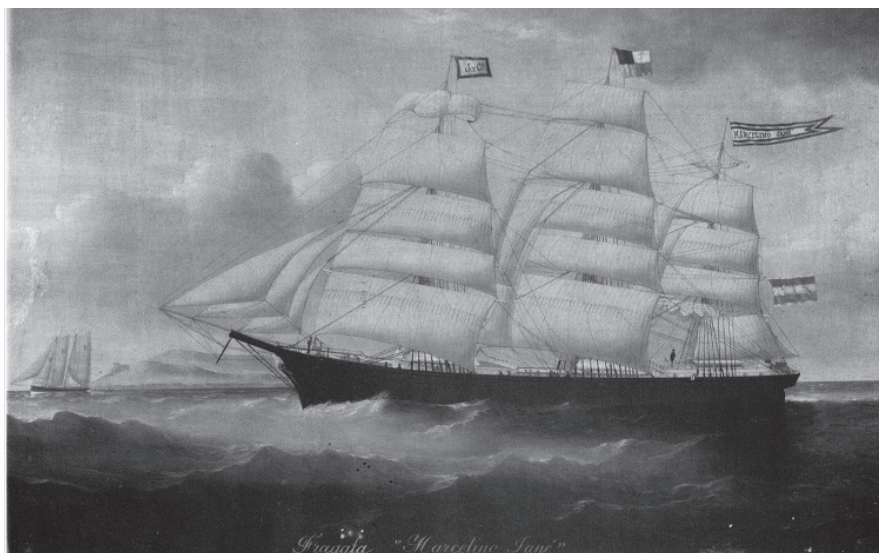

Imatge de Marcel·lí Jané
Formosa entorn de l'any 1893.

¹¹ Aquesta carta es troba al fons catalogat per Joan Solé Bordes l'any 2006, de Ramon Freixes Miret, que es troba a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès. Dins aquest fons es troba força informació d'Antoni Jané Formosa i de la seva família.

Fill d'Antoni Jané Roig, de professió boter i fabricant d'aiguardents, i de Josefa Formosa. Possiblement gràcies a l'esperit comercial del seu pare, que va ser capaç de produir aiguardents d'alta graduació que exportava a Mèxic a través de la casa Font de Vilanova, va embarcar de ben jove cap a Cuba –un tercer germà, el Josep, també hi era– a buscar-se la vida. Gràcies al dur treball i a associar-se més tard amb un altre català, Ròmul Bosch Alsina (1852-1923) –“Jané, Bosch y Compañía”–, es dedicà al comerç marítim i va aconseguir experiència i diners suficients per tornar a Catalunya i residir a la ciutat de Barcelona, on fundà una naviliera per dedicar-se en un principi al transport de vi de Catalunya cap al mercat americà, i en els viatges de tornada, embarcar cotó i fusta per fer bótes. Va comprar nombrosos béns patrimonials a Vilafranca i Barcelona, així com una important finca agrícola al Vallès Occidental. Els darrers anys es dedicà al transport de *tasajo* (carn) des de l'Argentina a l'Havana. La seva naviliera, al llarg dels anys de la seva activitat, va arribar a tenir un total d'onze vaixells:

- Corbeta “Antonio Jané”, de 860 tones. Aquest vaixell portava el nom del seu germà.
- Corbeta “Barcelona”, de 978 tones.
- Corbeta “Catalina”, de 475 tones.
- Corbeta “Concepción”, de 572 tones. Va ser adquirida l'any 1891 per “Jané y Cía.”, i el desembre del 1892 per Marcel·lí Jané. Va ser desballestada al port de Barcelona l'any 1903.
- Corbeta “Consuelo”, de 443 tones.
- Corbeta “Encarnación”, de 624 tones.
- Corbeta “Josefa Formosa”, de 535 tones. Va embarrancar a la costa prop de Sant Feliu de Guíxols l'any 1906 amb un carregament a la bodega de 200 tones de carbó procedent de Cardiff.
- Corbeta “Josefina”, de 601 tones.

Fragata MARCELINO JANE. Oleo de W.H.Yorke del año 1875. Del libro El Museo Marítimo de Barcelona.JPG

- Fragata “Marcelino Jané”, de 1.246 tones, adquirida l'any 1894 a Barcelona i venuda l'any 1903. Va embarrancar a la costa de Florida el 17 d'octubre del 1904.

Imatge de la Fragata Marcelino Jané, oli de W.H. Yorke, del llibre
El Museu Marítim de Barcelona.

- Corbeta “María Antonia”, de 423 tones
- Corbeta “Angelita”, de 703 tones.

També sabem que va participar activament en la creació i el manteniment econòmic de la històrica Sociedad Española de Salvamento de Náufragos a Barcelona.¹²

Imatge de Marcel·li Jané pintat per Antoni Costa Elias l'any 1943 i que es troba al Museu Marítim de Barcelona.

12 "D. Marcelino Jané y Formosa", article signat per Josep Ricart Giralt i publicat a *Revista de Navegación y Comercio*, núm. 121, 15 de setembre del 1893, pàgs. 400-401. "Descripció històrica de la Sociedad Española de Salvamento de Náufragos a Barcelona (anys 1881-1976). I", de RODRÍGUEZ Y FERNÁNDEZ, ANTONI, a *Història Marítima*, Museu Marítim de Barcelona, 1996, núm. 6, pàgs. 18-25.